

Bollebygds härad

248. Bollebygds sn, kyrkan. Nu i Statens historiska museum

Pl. 190, 191

Litteratur: T 123. Kyrkoinventarium 1830, 1918 (ATA); N. G. Djurklou, Antiquitetsintendentens berättelse 1869, s. 278f. (ATA), Ett besök i Bollebygd (i: Sverige, Fosterländska bilder förr och nu, 1876, s. 62); Kyrkostämmoprotokoll $\frac{4}{4}$ 1898, $\frac{16}{7}$ 1899 (utdrag i inv.bil. 10.831, SHM), $\frac{18}{10}$ 1955 (utdrag i ATA); C. N. Brodin, Skrivelse t. A. Hazelius $\frac{18}{2}$, $\frac{5}{4}$ 1898 (utdrag i ATA); P. Å. i Bollebygds församl., Skrivelse t. VHAA $\frac{7}{4}$ 1898 (VHAA:s svar $\frac{6}{5}$ 1898), $\frac{9}{5}$ 1898, $\frac{27}{6}$ 1899 (VHAA:s svar $\frac{14}{7}$ 1899), $\frac{26}{7}$ 1899 (VHAA:s svar $\frac{2}{8}$ 1899), $\frac{10}{8}$ 1899 (samtliga skrivelser i ATA), t. K. Majt $\frac{30}{4}$ 1954 (VHAA:s remissutlåtanden $\frac{1}{6}$, $\frac{15}{10}$ 1954 grunda sig på av doc. Monica Rydbeck sammanställda PM 1, dat. $\frac{17}{6}$ 1954, PM 2, dat. $\frac{9}{7}$ 1954, samt tillägg till PM 2, dat. $\frac{8}{9}$ 1954, ATA); VHAA:s protokoll $\frac{1}{8}$ 1899, $\frac{1}{6}$ 1954 (Förvaltningsutskottet), $\frac{5}{10}$ 1954; E. Brate, Anteckning (odat., ATA); H. Hildebrand, Sveriges medeltid 3 (1898–1903), s. 713f.; N. Beckman i VFT 4: 1 (1920), s. 64; M. Åmark i Svenska Dagbladet $\frac{29}{7}$ 1934, Medeltida kyrkklockor (i: Skara stift i ord och bild, 1949), s. 175, i Borås tidning $\frac{1}{9}$ 1951, Sveriges medeltida kyrkklockor (1960), s. 195f.; J. Svennung, Skrivelse t. B. Nerman $\frac{14}{4}$ 1951 (ATA); S. B. F. Jansson, Anteckning $\frac{14}{5}$ 1954 (ATA), The Runes of Sweden (1962), s. 164f., Runinskrifter i Sverige (1963), s. 177f.; A. Oldeberg, Metallteknik under vikingatid och medeltid (1966), s. 110f.

Äldre avbildningar: S. Welin, teckningar (i T 123); Djurklou, 2 bläckteckningar (i a.a. 1869); Hildebrand a.a.; Åmark a.a. 1960; Oldeberg a.a.

En klocka med runinskrift som har tillhört Bollebygds kyrka, där den gjort tjänst som lillklocka, förvärvades år 1899 till Statens historiska museum, inv.nr 10.831.

»Klocker 2 ste» står det antecknat i det äldsta kyrkoinventariet år 1583 (*VFT* 3: 3–4, 1912). I inventarieförteckningen 1830 nämnes den ena av dessa som runklocka: »I Spåntäckt Trädstapel wid västra ändan finnas 2 klockor. På den lilla klockan märkas följande Runor». Den gamla kyrkan, som härstammade från medeltiden, är riven och ersatt med en år 1844 uppförd byggnad. I dess torn fick runklockan sin nya placering och begagnades ända till år 1898, då den vid en begravningsringning fick en spricka och blev otjänlig för sitt ändamål. Efter denna händelse sände komminister C. N. Brodin i Bollebygd den 18 februari 1898 till Artur Hazelius en skrivelse med följande innehåll: »För några veckor sedan erhöll Bollebygds församlings mindre kyrkoklocka under ringning en spricka, som gör klockan f. n. obrukbar. Händelsen har gjort intryck i församlingen, därför att klockan haft ett särskildt värde såsom härstammande från Medeltiden. Man har därför umgåtts med planen att låta laga sprickan efter den metod, som praktiseras vid Ludvigsbergs gjuteri, för att sedan fortfarande låta henne ljuda från hennes gamla plats. Härunder har jag kommit att tänka på, att ett sådant fornminne torde vara i bättre förvar i Nordiska Muséet, som äfven har en samling klockor och klockstaplar. Då jag icke vågar hoppas kyrkostämmans bifall till ett förslag att öfverlemna klockan såsom gåfva åt Muséet, ville jag härmed fråga om Muséet kunde vara villigt tillösa sig densamma, i hvilken händelse församlingen kunde skaffa sig en ny och sålunda finnas villig öfverlåta sin gamla klenod.» Komministerns förslag vann stöd på en följande kyrkostämma. Han rapporterar den 5 april till Hazelius: »På kyrkostämma i går har emellertid beslutats anskaffa ny klocka samt att söka Vitterhets akademien tillstånd till den gamlas försäljning åt Nordiska Muséet, hvarvid priset ansågs böra bli 500 kr. För en ny klocka af samma tyngd vilja hrr Beckman & Co i Sthlm ha omkring 670 kr., och en klocka om 30 kg större tyngd, för att stämma bättre med vår stora, skulle betinga 725 kr. Den gamla klockans lagning vid Ludvigsberg anses ej komma att kräva öfver 100 kr. Med stöd af dessa uppgifter har stämman ansett 500 kr. moderat pris.» Tillstånd att mot ekonomiskt vederlag överlåta klockan till Nordiska museet begärdes hos Vitterhetsakademien den 7 april.

Åberopande fornminnesförordningen 1867 uppmanade Akademien Pastorsämbetet att hembjuda klockan till K. Majt och kronan för inlösen, vilket vederbörande i skrivelse den 9 maj 1898 gjorde. Beslut om inlösen av klockan för 500 kr. fattades av Akademien den 1 aug. 1899. Och den 10 augusti kunde församlingens kyrkoherde J. G. Claësson »öfverlemna qvitto å mottagna beloppet, samt vördsamt underrätta att klockan kommer att i morgon den 11 dennes forslas till Bollebygds jernvägsstation för att afsändas till Stockholm. Med klockan följer icke blott den kläpp som under de senaste årtiondena begagnats utan äfven den förut begagnade uråldriga kläppen.» Därmed kunde den gamla klockan anses räddad från nedsmältning och dess framtida placering i Statens historiska museum tryggad.

På kyrkostämman den 23 oktober 1953 beslöt emellertid kyrkofullmäktige enhälligt att söka återförvärva klockan till bygden. Församlingens formella anhållan härom hos K. Majt den 30 april 1954 föranledde dock icke åtgärd. Det var församlingens avsikt att i samband med ett återförvärv »på betryggande sätt låta återställa och upphänga klockan». Då emellertid de tekniska metoderna vid en eventuell reparation måste innebära åverkan å runinskriften i partiet kring sprickan, och vetenskapens krav sålunda icke kunde tillgodoses vid ett ingrepp av detta slag, ansåg sig Vitterhetsakademien böra bestämt avstyrka, helst som föremålet på grund av sin vetenskapliga betydelse borde för framtiden få kvarstanna i landets centralmuseum.

En minnestavla över klockan ombesörjdes 1955 av Statens historiska museum och skänktes till församlingen. Den uppsattes samma år på södra långväggen i Bollebygds kyrka.

Malm med vacker, grön patina. Höjd 72–96 cm, diameter 75 cm. Kläppens längd 69 cm. Vikt (inklusive axel, lager och kläpp) 359 kg. Brädden är vågrät. Godset företer en 29 cm lång spricka från slagringens nederkant och uppåt tvärs genom runan nummer 15. Denna spricka, som uppstod 1898, är resultatet av en sprödning, som klockkläppens bearbetning under århundraden åstadkommit.

Klockan är försedd med en gjuten runinskrift i två runt kroppen löpande band, ett upptill vid halsen (4,5 cm brett) och ett nedtill strax ovanför slagringen (4 cm brett). Eljest är klockan utan dekor. Runskriften som fyller båda banden är formad av en tämligen ovan hand. Det övre bandets runor äro ganska jämnt fördelade över det tillgängliga utrymmet. Så är icke fallet i det nedre, där inskriften är mindre välberäknad. Här stå runorna i inskriftens början tätare samman för att sedan fördela sig med allt större avstånd sinsemellan. En 15 cm lång remsa återstår blank mellan de båda korstecknen, som markera slutet respektive början av denna inskriftens första del. Inskriften är med undantag av några tecken rättvänd. Runorna ha ristats i själva kåpan före gjutningen, flertalet alltså från början omvända. Vid ristningen har det uppstått sprickor och urfall i gjutformen med påföljd, att linjerna i många fall har fått vidgade, diffusa konturer. Dessa skador äventyra dock icke läsningen.

Inskrift:

Nedre raden: + **dat** : **kterina** : **sonum** : **fideli** : **populo** : **bonum** +

5 10 15 20 25 30

Övre raden: + **ik** : **sonus** : **auditur** : **ik** : **mens** : **turbata** : **blanditur**

35 40 45 50 55 60 65

Dat K[a]terina sonum fideli populo bonum.

[H]ic sonus auditor, [h]ic mens turbata blanditur.

»Välljud ger Katarina åt en trofast menighet. Här höres klangen, här stillas ett oroligt sinne.»

Till läsningen: Inskriften inledes med ett sk i form av ett kors. 1 **d** har liksom inskriftens övriga **d**-runor (18, 42, 64, 66) ensidig bst och som punktering ett kort tvärstreck på hst. 2 **a** har liksom övriga **a**-runor (10, 40, 57, 59, 62) ensidig bst. Ensidig bst ha också 3 **t**, 5 **t**, 44 **t**, 53 **t**, 58 **t**. Ordskillnad markeras med tre vertikalt ställda punkter (i den övre raden mycket små) överallt utom efter 32 **m** och före 33 **i**. R. 6 är troligen stungen, **e**; en utvidgning av hst på mitten är föranledd av ett urfall, som bör ha sin orsak i en punktering; runan är icke **a**. I 7 **r** är bistavens övre del rundad; bst träffar på mitten hst. 8 **i** är tydlig, ej stungen. 9 **n** har liksom 13 **n**, 37 **n**, 51 **n**, 63 **n** ensidig bst. Den nedersta punkten i sk efter 10 **a** är svag. 11 **s** är liksom övriga

s-runor (35, 39, 52) tydlig. 12 **o** har normal form med ensidiga bistavar till vänster om hst liksom 23 **o**, 36 **o**. 14 **u** är liksom övriga **u**-runor (25, 31, 38, 41, 45, 54, 67) tydlig. 15 **m** och övriga **m**-runor (32, 49) ha raka bistavar. Mellersta punkten i sk efter 15 **m** är försvunnen. 19 **e** är stungen. 20 **l**, 26 **l** och 61 **l** äro tydliga. 22 **p** har bågböjda bistavar, som utgå från huvudstavens topp och bas och sträcka sig in till huvudstavens mitt; runan är stungen med en punkt innanför vardera bågen. Samma form, ehuru något diffusare, har 24 **p**. 27 **o** är vändruna; runan har ensidiga, till höger om hst snett nedåt höger gående bistavar. Samma form har 29 **o**. I sk efter 27 **o** är mellersta punkten tydlig, den nedersta spåras, medan den översta är borta. 28 **b** har samma form som 22 **p** men är icke stungen. 30 **n** är vändruna (liksom 27 **o** och 29 **o**). Efter 32 **m** finns ett litet kors som sk. Med ett korsat kors, ställt rakt ovanför det inledande korset i nedre raden börjas och avslutas inskriften i den övre raden. 33 **i** är ej stungen, ej heller 34 **k**. Samma är förhållandet i runföljden 47–48 **ik**. 37 **n** är tydlig; strax till vänster om huvudstavens bas en kort ristad linje, oavsiktlig. 45 **u** har på huvudstaven två ovanligt stora gjutklumpar. 46 **r** har vinklad, sluten bst. I sk efter 48 **k** äro mellersta och nedersta punkten tydliga, den översta mycket svag. 50 **e** är tydligt stungen. R. 58 är vändruna, **t**. 60 **b** är mycket smal. 64 **d** är stungen med ett kort streck högt upp på hst. 65 **i** är gjutskadad, ej stungen. R. 66 är en stungen **t**-runa, **d**. 67 **u** har vinklad bst; runans topp visar stora gjutskador liksom övre delen av 68 **r**.

N. G. Djurklou, som 1869 besökte Bollebygd och därvid undersökte klockan på dess plats i kyrktornet, gjorde en profildeckning av den samt kopierade själva inskriften, varvid han dock missuppfattade några runtecken till form eller innehåll. Så är fallet med runorna 5, 29, 30, 58, 66; skiljetecken i form av tre punkter finnas insatta mellan alla ord men korstecken endast före 1 **d** och 33 **i**. — K. Torins läsning avviker från ovanstående endast ifråga om runorna 33–34 och 47–48, vilka uppfattats som stungna, **eg**. Dessutom ut-sätter Torin ett korstecken icke blott framför **r**. 33 utan även efter 68 **r**. I själva verket finnes mellan de båda runorna endast ett kors. — E. Brate markerar skiljetecken efter 27 **o** med två punkter. H. Hildebrand publicerar Brates läsning. Han ger dock de båda stroferna motsatt ordningsföljd, vilket också M. Åmark gör. Åmarks läsning har följande avvikelser: 42 **t**, 66 **t**; sk i form av två punkter efter 10 **a**, 15 **m**, 21 **i**, 27 **o**; intet sk efter 32 **m**. Samma läsning av runorna har S. B. F. Jansson (*Runinskrifter i Sverige*, 1963, s. 178).

Vg 248 är både genom sin avfattning på latin och genom sin poetiska utformning (leoninsk vers) anmärkningsvärd. Inskrifter på latin, som i sin helhet ha tecknats med runor, äro nämligen sällsynta. Vg 111 och 234 bestå visserligen också av runskrivet latin, men de äro i jämförelse med Vg 248 obetydliga.

Klockans namn säges i inskriften uttryckligen vara *Katerina*. Någon annan runklocka med utsatt namn känner man icke. Sina namn fingo klockorna vid den biskopliga invigningen, benediktionen eller med dess folkliga benämning »klockdopet». Genom traditionen ha klockorna sedan i många fall ända in i modern tid fått behålla dessa namn. Så heter ett tiotal klockor i Boråstrakten *Karin*, andra *Maria*. Även *Magdalena*, *Susanna* och några till förekomma som klocknamn. Mera sällan finner man namnet, som här på Bollebygdsklockan, uttryckt i själva inskriften. Ett par exempel på namninskriftioner ge två nederländska klockor i Länghem från år 1394 respektive 1549: *Martinus so es mine name* och *Elisabet sum vocata*.

Till formen likna klockorna i Bollebygd och Saleby varandra, ehuru Bollebygdsklockans profil är något mera svängd. Måtten äro också ungefär desamma. Bollebygdsklockans krona är dock grövre och runinskriften mindre välformad. Andra klockor, som till utseendet påminna om Bollebygdsklockan, äro lillklockorna i Broddetorp, N. Åsarp (förr i Smula), Forsby, V. Gerum, Tråvad och Humla (nu i Statens historiska museum), samtliga västgötska. Tre av dessa bära inskrifter med latinska bokstäver. Humlaklockan har ordet *agla* i kursivskrift fyra gånger upprepat, klockan i Tråvad har en inskrift med versaler, och på Smulaklockan står en latinsk inskriftion med versaler och på hexameter. Ingen av klockorna är daterad, men de äro alla av 1200-talstyp. Till 1200-talet, snarast dess slut, bör också Bollebygdsklockan föras.

Vedens härad

249. Borgstena sn, kyrkan. Nu i Statens historiska museum

Pl. 192

Litteratur: C. J. Ljungström, Åhs och Vedens härader (1865), s. 103; N. G. Djurklou, Antiquitetsintendentens berättelse 1869, s. 274 (ATA); Kyrkostämmoprotokoll $\frac{25}{3}$ 1870 (avskr. i SHM inv.bil. 4385), $\frac{18}{12}$ 1931, $\frac{5}{12}$ 1950, $\frac{12}{10}$ 1951, $\frac{27}{6}$ 1952 (avskrifter i ATA); C. W. Noræus, Skrivelse t. B. E. Hildebrand $\frac{29}{7}$ 1870 (SHM inv.bil.); Göteborgs-Posten $\frac{10}{9}$ 1910; Göteborgs Morgonpost $\frac{18}{3}$ 1916; E. Fryklund i J. Roosval, Dopfuntar i Statens historiska museum (1917), s. 39f.; Pastorsämbetet i Borgstena församling, Skrivelse t. SHM $\frac{17}{12}$ 1931 (ATA), t. Riksantikvarien $\frac{6}{2}$ 1950, $\frac{2}{1}$ och $\frac{27}{10}$ 1951 (ATA); H. Jungner, Anteckningar $\frac{3}{5}$ 1937 (ATA); B. Thordeman, PM $\frac{3}{2}$ 1951 (ATA); S. A. Hallbäck, Medeltida dopfuntar i Sjuhäradsbygden (=Från Borås och de sju häraderna 1966), s. 51f., 143.

Äldre avbildningar: Djurklou, teckning i a.a.; B. Borgström, teckning (ATA), återgiven i Fryklund a.a.; Hallbäck a.a.

Med inv.nr 4385 förvaras i Statens historiska museum en medeltida dopfunt med ristade runtecken. Den har tidigare tillhört Borgstena kyrka, som till sina äldsta delar har medeltida ursprung. Funten själv finns icke omnämnd i kyrkans gamla inventarieförteckningar men väl funtskålar av mässing och tenn.

Det är C. J. Ljungström, som 1865 ger den äldsta beskrivningen av funten och noterar dess runinskrift: »På kyrkogården är en funt med följande teckningar: 2 personer som upplyfta ett lindebarn; 2 andra, en med kors, en med kräkla; 1 person med bok i hand; 2, af hvilka den ene synes sitta i biktstol för den andre; 2, af hvilka en ger eller tager något ur munnen på en orm. På ett ornament äro bokstäfver, af hvilka somliga tydligen äro Runor, men huru de skola läsas eller tydas torde vara svårt att utröna; och tyckes att orätt hand vidrört dem antingen till förökande eller utplånande af vissa streck.» Några år senare, 1869, besökte N. G. Djurklou Borgstena och tecknade av figurframställningarna på cuppens liv, fig. 370. På dennes tillskyndan överlämnade församlingen år 1870 funten som gåva till museet. En anhållan från församlingen 1931 om att återfå den kunde av principiella skäl icke bifallas. Efter en förnyad framställning 1951 om föremålets återbördande till Borgstena göts en kopia, som 1952 fick sin plats i kyrkans kor.

Grågul sandsten. Funten är huggen i två block, en cylindrisk cuppa på en fyrkantig fot. Höjd 89 cm, cuppens yttre diameter 79 cm, den inre 52 cm, skålens djup 25 cm, fotens bredd 53 cm. Cuppens liv är relief-hugget med bildfält begränsade av arkadbågar. I ett av dessa finns en framställning av syndafallet med Adam, Eva och ormen, som frestar Eva med äpplet. Ett kort knivbladsformat band till höger om Eva mitt på scenen bär en kort inskrift bestående av sex tecken, som delvis påminna om runor, delvis om latinska bokstäver. Tecknens höjd är ca 2,5 cm. Fältet närmast till höger om Syndafallet utfylles av ett palmettornament, som förmodligen föreställer kunskapens träd. En av fotens sidor har en ristad ranka. De övriga sakna ornering. Funten har uttömningshål.

Fig. 370. Vg 249. Borgstena sn, kyrkan. Dekoren på dopfuntens cuppa.
Efter teckning av N. G. Djurklou.